

SZEMLE

NYIKOLAJ ROGOZSIN
POSZOLSZKIJ PRIKAZ.

KOLIBEL ROSSZIJSZKOJ GYIPLOMATYII
(A Követi Kormányzék. Az orosz diplomácia bölcsője)
Moszkva, Mezsdunarodnie otnosenyija, 2003. 432 p.

Nyikolaj Mihajlovics Rogozsin (1947–), a történettudomány doktora, az Oroszországi Tudományos Akadémia Történeti Intézetének főmunkatársa, az orosz feudalizmus kora tanulmányozására létrehozott kutatócsoport vezetője, egyetemi tanár egész eddigi életpályáját annak szentelte, hogy földolgozza a külpolitikai ügyintézés lebonyolítására megszervezett első orosz központi hivatal, a 16. század folyamán – 18. század elején működött Poszolszkij Prikaz (Követi Kormányzék) hiányosan fennmaradt, de nagy tömegű iratanyagát. E témakörön belül keletkezett számtalan írása közül kiemelkedik két szakmonográfia, az 1994-ben megjelent „Poszolszkije knyigi Rosszii konca XV – nacala XVII vv.” (Oroszország követi könyvei a 15. század végén – a 17. század elején), illetve a most recenzált műve, mely az előbb említett összefoglalás folytatása, s mint ilyen a 17. század kezdetétől a 18. század elejéig terjedő időszakot öleli föl.

Rogozsin munkájának elsődleges forrásul a moszkvai Régi Iratok Oroszországi Állami Levéltárának (RGADA) öt különböző fondjában található, a Külgügyi Kormányzék tevékenységét megvilágító „tekercek” (sztolbci) és „könyvek” (knyigi) szolgáltak. Mindkét forrástípus a hivatali ügykezelés során nélkülözhetetlen háttér-információkat, oklevélmintákat gyűjtő segédletek kategóriájába tartozik. A tárgyalt korszakban irattekercek formájában a kormányzékhez beérkezett rendelkező és tájékoztató anyagok (jelentések, beszámolók, jegyzékek, utasítások, emlékeztetők, átiratok, fordítások stb.) alapján elkészített feljegyzéseket tárolták. Ezek szövegében és mellékleteiben kivonatossan vagy szó szerint megőrződtek a fölhasznált dokumentumok. A külgügyi referensek később a tekercekben összegyűjtött adatok további szisztematizálása és redukálása révén „füzeteket” (tyetragyi), majd „könyveket” állítottak össze, amelyek országonkénti és kronológiai bontásban tartalmazták az adott relációval kapcsolatos legfontosabb ismereteket.

A forrásokkal és a téma historiográfiájával foglalkozó bevezetést követően Rogozsin az intézménytörténeti fejlődés jellegzetességeire tér ki. Megállapítja, hogy a funkcionális és territorriális kompetenciák keveredése, az eredeti feladatkörök szétforgácsolódása, a profillidegen járulékos közigazgatási kötelezettségek ellátása, valamint a hivatalszervezés esetlegessége miatt a prikázok rendszere sajátos, csak az orosz történelemre jellemző vonásokat mutat, ami alól a – legelső között megszerveződött – Követi Kormányzék sem jelent kivételt. Ez utóbbi a 16. században még nem több, mint az uralkodó és a bojári tanács külpolitikai döntéseinek végrehajtásáért felelős kancellária, a 17. század végén azonban már egy széles jogkörrel förluházott, önálló hatáskörrel rendelkező, a bojár dumától független állami szerv.

Az első fejezetből megtudjuk, hogy a 17. század eleji polgárháború kardinális változásokat okozott a prikáz életében: a hagyományos külkapcsolatok megszakadtak, polonizáció hatotta át a szakmai szókinccset, az ügyintézői munkakörben dolgozó személyi állomány jelentős arányban kicserélődött, stb. A visszatérés a hagyományokhoz az első Romanov cár trónra lépésével indult (1613), ám a hivatal az európai szellemiség közvetítője maradt. A kormányzék „virágkora” Alekszej (1645–1676), illetve Fjodor (1676–1682) uralkodásának idejére esett, amikor a jelentősen megnőtt tekintélyű és költségvetésű külügy egyfajta kulturális-ideológiai műhely szerepét is betöltötte. A fejezet a Követi Kormányzék szervezeti felépítésének bemutatásával, a működésének otthont adó Kreml-beli épület(ek) külsejének, belterének és berendezési tárgyainak leírásával zárul.

A második fejezet a külügyeket intéző hivatalnoki kar hierarchiájának, személyi összetételének (rövid szakmai életrajzok is!), a tisztviselői szociális származásának és társadalmi státusának részletes vizsgálatával foglalkozik. A Követi Kormányzékben dolgozni komoly presztízs jelentett a moszkvai államban, ami abban is kifejeződött, hogy a többi államigazgatási intézménnyel összehasonlítva itt voltak a legmagasabb keresetek. Függetlenül szociális származásuktól a kormányzék munkatársai jogosultságot szereztek „szolgálati birtokok” (pomesztyék) használatára is, azaz a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyük szempontjából a privilegizált alattvalók kategóriájába kerültek. A külgügyi főtisztviselők (dumnye gyjaki, gyjaki) az 1650-as évekig meglehetősen zárt korporációt alkottak. A hivatali ranglétrát végigjárva legalább húszéves szolgálat után jutottak a kormányzék vezető pozícióiba. A 17. század második felében a helyzet megváltozott. A prikáz élére „kívlülől” jött, magas rangú urak (dumai nemesek, okolnyicsjiek, bojárok) kerültek, akik a helyettesi posztokra bizalmasaikat hozták magukkal. Ez a tendencia csak Fjodor cár uralkodása alatt tört meg. Az ügyintézői és középvezetői feladatkörben foglalkoztatottak (podgyjacsie)

végezték a munka dandárját. Külügyes karrierjük kezdetekor többnyire már rendelkeztek más központi prikázbán vagy vidéki városok igazgatása során szerzett tapasztalatokkal. 31,2%-uk hivatalnokcsaládban született, 30,5%-uk papok, 18%-uk szolgáló nemesek leszármazottja volt, a többiek kézművesek, kiskereskedők, szolgák (holopok), postaellátók és egykori hadifoglyok közül kerültek ki. A Követi Kormányzók saját írnokiskolát tartott fenn, időnként alkalmassági nyelvvizsgát rendezett a belépni szándékozók számára, és „gyakornoki” rendszert is működtetett, amely keretei között kiségitőként, fizetés nélkül alkalmazott betanulókat (nyeversztannie podgyacsie).

A harmadik fejezetben Rogozsin eredményes kísérletet tesz arra, hogy rekonstruálja a 17. században és a 18. század elején keletkezett, de a későbbi korokban megsemmisült „követi könyvek” darabszámát, tematikáját, valamint ma az RGADA 24 különböző fondjában őrzött „követi könyv”-gyűjtemények eredeti struktúráját. Ebből a célból összevetette egymással a napjainkig fennmaradt 672 „követi könyvet” (amiből 543 darab 16 országhoz, 129 a cári birodalomba később inkorporált népekhez fűződő kapcsolatokról informál) a külügyi kormányzók iratállományáról 1614-ben, 1626-ban, 1673-ban és 1680-ban készített leltári jegyzékekkel.

A legfontosabb következtetéseket összegző befejezés után elhelyezett függelék önálló tudományos értékkel és komoly gyakorlati jelentőséggel rendelkezik. A szerző táblázatokba rendezve közli fölhasznált forrásainak levéltári és irattani adatait (a fondok címét, törzsszámát, a raktári egységek számát, évkörét, az iratok formáját és terjedelmét), valamint betűrendbe szedve felsorolja a „követi könyvekben” említett orosz és külföldi diplomaták, diplomáciai missziót teljesített megbízottak (papok, kereskedők, kozákok) vezeték-, illetve keresztnévét. A feltüntetett fond- és raktári számok pontos eligazítást nyújtanak a nevek előfordulási helyét illetően.

A kiadványt, amely az orosz külügyminisztérium anyagi támogatásával jelent meg, gazdag bibliográfia és személyi névmutató zárja.